

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра туризму та готельного господарства

На правах рукопису

МАР'ЮСИК АРТЕМ ФЕДОРОВИЧ

**ОЦІНКА ДОСТУПНОСТІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ
ТА ЗАКЛАДІВ РОЗМІЩЕННЯ МІСТА ЛУЦЬКА
ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Спеціальність: 242 „Туризм”

Освітньо-професійна програма „Туризм”

Робота на здобуття освітнього ступеня „Бакалавр”

Науковий керівник:
ІЛЬІНА ОЛЬГА
ВІКТОРІВНА
кандидат географічних наук,
доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 14
засідання кафедри туризму
та готельного господарства
від 11 квітня 2024 р.

Завідувач кафедри
проф. Ільїн Л.В.

ЛУЦЬК – 2024

МАР'ЮСИК АРТЕМ ФЕДОРОВИЧ
ОЦІНКА ДОСТУПНОСТІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ
ТА ЗАКЛАДІВ РОЗМІЩЕННЯ МІСТА ЛУЦЬКА
ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

За даними світової статистики, приблизно 15% населення світу складають особи з обмеженими можливостями. У країнах Європи цей показник коливається від 22% до 31%, в США становить 17% населення. Незважаючи на це, через бар'єри у навколишньому середовищі люди, з інвалідністю подорожують менш активно. Важливо враховувати, що подорожі цієї категорії осіб складають значну частку в загальному обсязі туризму, досягаючи 7-8% в світі, 11% в Європі та 11% у внутрішньому туризмі США та Австралії.

Особи з інвалідністю є однією з найбільш виключених груп суспільства. Це виключення виявляється в різних сферах, включаючи професійну, освітню, культурну та соціальну, і продовжується через багато усталених політик, практик та стереотипів. Одним з основних чинників виключення є наявність бар'єрів, які ускладнюють участь та доступ до різних сфер життя.

У роботі здійснено оцінку доступності історико-культурних об'єктів та готелів міста Луцька згідно з технічними вимогами та стандартами, встановленими відповідними нормативними документами. Автором проаналізовано сутність і зміст інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації, досліджено міжнародний досвід у забезпеченні доступності туристичних об'єктів для людей з особливими потребами та порівняно його з українськими реаліями, проаналізовано нормативно-правову базу України щодо забезпечення доступності туристичних об'єктів для людей з особливими потребами, здійснено оцінку доступності історико-культурних об'єктів та готелів міста Луцька для людей з особливими потребами; розроблено рекомендації щодо підвищення рівня доступності історико-культурних об'єктів та готелів міста Луцька відповідно до виявлених недоліків та сучасних стандартів.

Ключові слова: історико-культурні об'єкти, заклади розміщення, доступний туризм, особливі потреби, інклюзія.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Сутність і зміст інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації	6
1.2. Доступний туризм: класифікаційні і маркетингові аспекти.....	12
1.3. Міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму.....	16
1.4. Методика дослідження	25
РОЗДІЛ 2. ІНФРАСТРУКТУРНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДОСТУПНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА У МІСТІ ЛУЦЬКУ	27
2.1. Технічні вимоги для створення безбар'єрного середовища.....	27
2.2. Оцінювання доступності історико-культурних об'єктів	30
2.3. Оцінювання доступності закладів розміщення	38
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЛЯ ПОТРЕБ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ	48
3.1. Управління інклюзивним туризмом на регіональному рівні.....	48
3.2. Удосконалення системи розвитку доступного туризму.....	53
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Туризм відіграє значну роль у збереженні і розвитку культурного потенціалу, сприяє гармонізації відносин між країнами та народами, а також змушує уряди, громадські організації та комерційні структури активно брати участь у справі збереження та оздоровлення навколишнього середовища. Розвиток сучасного суспільства в кожній цивілізованій країні включає створення комфортних умов життя для всіх верств населення. Важливим та актуальним завданням світової спільноти є дослідження процесу інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, а також розробка принципів, механізмів, ключових напрямків та практичних рекомендацій для вирішення цього завдання.

За даними світової статистики, приблизно 15% населення світу складають особи з обмеженими можливостями. У країнах Європи цей показник коливається від 22% до 31%, в США становить 17% населення. Незважаючи на це, через бар'єри у навколишньому середовищі люди, з інвалідністю подорожують менш активно. Важливо враховувати, що подорожі цієї категорії осіб складають значну частку в загальному обсязі туризму, досягаючи 7-8% в світі, 11% в Європі та 11% у внутрішньому туризмі США та Австралії. Найбільш активно подорожують туристи з інвалідністю з Великої Британії та Німеччини [19].

Особи з інвалідністю є однією з найбільш виключених груп суспільства. Це виключення виявляється в різних сферах, включаючи професійну, освітню, культурну та соціальну, і продовжується через багато усталених політик, практик та стереотипів. Одним з основних чинників виключення є наявність бар'єрів, які ускладнюють участь та доступ до різних сфер життя.

Розвиток інклюзивного туризму має декілька напрямків діяльності, таких як лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний, сімейно-молодіжний та інші. Важливим фактором для розвитку такого туризму є наявність природних

та рекреаційних ресурсів, які можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності, відпочинку, лікування та туризму.

Об'єкт дослідження – історико-культурні об'єкти та заклади розміщування міста Луцька. *Предмет дослідження* – оцінка доступності історико-культурних об'єктів та готелів міста Луцька для людей з особливими потребами.

Мета дослідження – здійснити оцінку доступності історико-культурних об'єктів та готелів міста Луцька згідно з технічними вимогами та стандартами, встановленими відповідними нормативними документами.

Згідно з метою перед нами поставлені такі *завдання*:

- проаналізувати сутність і зміст інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації;
- дослідити міжнародний досвід у забезпеченні доступності туристичних об'єктів для людей з особливими потребами та порівняти його з українськими реаліями;
- проаналізувати нормативно-правову базу України щодо забезпечення доступності туристичних об'єктів для людей з особливими потребами;
- здійснити оцінку доступності готелів міста Луцька для людей з особливими потребами;
- здійснити оцінку доступності історико-культурних об'єктів міста Луцька для людей з особливими потребами;
- розробити рекомендації щодо підвищення рівня доступності історико-культурних об'єктів та готелів міста Луцька відповідно до виявлених недоліків та сучасних стандартів.

Структура і обсяг роботи - Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг тексту бакалаврської кваліфікаційної роботи – 66 сторінки, таблиць – 2, рисунків – 3.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Сутність і зміст інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації

Туризм для людей з інвалідністю відзначається своєю новизною у порівнянні з іншими видами туризму, такими як рекреаційний чи пізнавальний. Однак, терміни, які використовуються для опису цього виду туризму, вже давно є предметом наукових дебатів. Недостатня узгодженість в термінології свідчить про недостатню увагу суспільства до потреб людей з інвалідністю, що може стати стримуючим фактором для розвитку цього сектору.

У ході наших досліджень ми проаналізували понад 50 термінів, що використовуються для опису туризму для людей з інвалідністю. Серед найбільш поширених можна виділити такі поняття, як «доступний туризм» (accessible tourism), «туризм для усіх» (tourism for all), «безбар'єрний туризм» та «туризм для людей з обмеженими можливостями». Аналіз цих термінів свідчить про те, що вони мають різні смислові відтінки, що може призвести до недорозуміння у їх використанні [55].

Звертаючи увагу на семантичні особливості мови, ми вбачаємо, що вищезазначені терміни виокремлюють різні аспекти туризму для людей з інвалідністю. Наприклад, «доступний туризм» акцентує увагу на можливості доступу, «туризм для усіх» підкреслює загальну доступність, «безбар'єрний туризм» ставить у центр уваги відсутність перешкод, а «туризм для людей з обмеженими можливостями» більш зосереджений на конкретних потребах цільової аудиторії [55].

Отже, на основі цього аналізу можна зробити висновок про необхідність уточнення та стандартизації термінології, пов'язаної з туризмом для людей з інвалідністю, що сприятиме розвитку цього сектору туризму та полегшить сприйняття та використання відповідних послуг.

Термін «туризм, доступний для усіх» закріплений у міжнародних нормативно-правових актах, що визначає його значення та сприяє створенню стандартів у цьому напрямі. У 1991 році Генеральна асамблея ЮНВТО прийняла резолюцію «Створення можливостей для туризму людям з обмеженими можливостями в дев'яності роки» (Creating Tourism Opportunities for Handicapped People in the Nineties), текст якої був пізніше переглянутий у 2005 році у Дакарі (Сенегал) та названий «Туризм, доступний для усіх» (Резолюція A/RES/492(XVI)/10). У рекомендаціях, що були прийняті на 20-й сесії Генеральної асамблеї ЮНВТО від 11 червня 2013 року, надано таке визначення: «туризм, доступний для усіх» - це форма туризму, що передбачає процес співробітництва учасників туристичного процесу, що дозволяє людям, які мають потребу в доступі, зокрема пов'язану з мобільністю, зором, слухом і когнітивними функціями, функціонувати незалежно, справедливо та доступним шляхом, надання їм розробленого на принципах універсального дизайну продуктів туризму, послуг та середовищ [25].

Отже, «туризм, доступний для усіх», або доступний туризм, передбачає доступність туристичних об'єктів і установ щодо пристосування та адаптації інфраструктури для людей з обмеженими фізичними можливостями (інвалідів та осіб, що їх супроводжують, тимчасово маломобільних груп населення, літніх людей, осіб із дитячими візочками та ін.). Такі міжнародні стандарти та рекомендації сприяють створенню умов для інклюзивного туризму та підвищенню рівня доступності туристичних послуг для всіх категорій населення.

Основою доступного туризму є універсальний дизайн, який в архітектурі інклюзивно орієнтований і спрямований на створення середовища, придатного для використання усіма людьми без необхідності адаптації чи спеціального проектування. Принципи універсального дизайну були сформульовані і реалізовані під керівництвом архітектора Рона Мейса з колегами в NCSU (North Carolina State University, Державний університет Північної Кароліни).

Універсальний дизайн описаний як «дизайн усіх виробів та умов, що максимально придатний до використання усіма людьми і не потребує будь-якої адаптації чи спеціального проектування». Це створює життєво необхідне середовище, до якого мають доступ 10% населення усього світу, а 40% населення в ньому має потребу.

За позицією Центру з питань універсального дизайну у NCSU, принципи універсального дизайну можна застосовувати для оцінки наявного дизайну, спрямування процесу подальшого розвитку дизайну та навчання дизайнерів та споживачів використовувати товари та умови оточуючого середовища за більш придатними характеристиками.

Сім основних принципів універсального дизайну, сформульованих Роном Мейсом, включають у себе:

1. Використання:
2. Гнучкість у використанні:
3. Простота і зрозумілість для користувача:
4. Різноманіття сприйняття:
5. Мінімальні фізичні зусилля:
6. Розміри та простір для використання:
7. Високий рівень інформації:

Зокрема, доступний туристичний продукт передбачає збільшення кількості туристичних напрямків, продуктів та послуг, які є доступними для усіх людей незалежно від їхніх фізичних обмежень, інвалідності чи віку. Цей підхід дає можливість інтеграції людей з обмеженими можливостями у сучасне суспільство та сприяє соціальній інклюзії.

Таким чином, універсальний дизайн відіграє ключову роль у створенні доступних туристичних середовищ, які можуть бути використані різними категоріями туристів незалежно від їхніх фізичних можливостей.

Одним із ключових аспектів туризму для людей з обмеженими можливостями є безбар'єрний туризм, розуміння та визначення якого викликає особливий інтерес у зарубіжних вчених. Д. Смирнова у своєму дисертаційному

дослідженні розглядає безбар'єрний туризм як переміщення осіб з обмеженою здатністю до мобільного пересування, а також осіб, що їх супроводжують, з метою відвідування територій, відмінних від їхнього постійного місця проживання, з усіма необхідними ресурсами для досягнення цілей подорожі. Вона також підкреслює, що безбар'єрний туризм є діяльністю підприємств туристичної індустрії, яка спрямована на формування та продаж комплексного туристичного продукту, що відповідає додатковим потребам окремих маломобільних категорій туристів, а також осіб, які їх супроводжують.

Хоча безбар'єрний туризм зазвичай сприймається як концепція, пов'язана виключно з усуненням архітектурних та фізичних бар'єрів для осіб з обмеженими можливостями, насправді він може мати ширший спектр значень. Останні можуть включати економічні, психологічні та соціальні аспекти. Таким чином, безбар'єрний туризм - це процес розвитку туризму, спрямований на забезпечення доступності туристичних послуг для широкого кола туристів, включаючи людей з тимчасовими фізичними обмеженнями, їхніх опікунів, членів сімей та літніх людей.

Однією з основних особливостей організації безбар'єрного туризму є урахування всіх потреб та поєднання потреб усіх категорій споживачів, які беруть участь у подорожі. Це означає створення туристичних продуктів та сервісів, які враховують індивідуальні потреби та можливості кожного туриста, забезпечуючи повний спектр можливостей для комфортної подорожі для усіх [38].

Наталія Маньшина пропонує використовувати термін «інклюзивний туризм», який походить від французького «включає у себе» та латинського «include» - «укладаю», «включаю». Цей термін визначає процес розвитку туризму, що передбачає доступність туризму для всіх груп населення шляхом пристосування інфраструктури туристичних центрів та об'єктів туристичного показу до різних потреб усіх людей, включаючи інвалідів, літніх осіб, їхніх опікунів та членів сімей, а також людей з тимчасовими обмеженими можливостями.

Зазначається, що деякі дослідники ототожнюють інклюзивний туризм з поняттям «усе включено» (all inclusive), коли турпакет містить певний комплекс туристичних послуг. Однак, цей термін ще не отримав широкого поширення.

Крім того, розрізняють «реабілітаційний туризм» та «лікувально-оздоровчий» туризм для інвалідів. Перший підхід спрямований на відновлення та покращення здоров'я, тоді як другий асоціюється з лікуванням та медичними процедурами. Однак туризм для людей з інвалідністю може бути спрямований не лише на медичні аспекти, а також на рекреацію, відпочинок та активний відпочинок.

Спеціалісти також використовують такі поняття, як «туризм для людей з особливими потребами» та «туризм для людей з обмеженими фізичними можливостями». Ці терміни вважаються синонімами і вказують на доступність туризму, включаючи пристосування туристичної інфраструктури та об'єктів туристичного показу до потреб інвалідів та маломобільних груп населення.

Важливо відзначити, що на туристичному ринку існує різноманітність пропозицій для людей з інвалідністю, таких як «подорожі для інвалідів», «паратуризм», «інвалідний туризм», «туризм для глухих», «туризм для сліпих». Вони розглядаються у контексті різних потреб та можливостей цільової аудиторії.

Євгенія Сигида та Інна Лук'янова наголошують, що адаптивний туризм - це напрям розвитку туристичних послуг, який має реабілітаційну спрямованість та полягає у створенні специфічного туристичного продукту для осіб з особливими потребами. Вони визначають адаптивний туризм як комплекс взаємовідносин соціального, спортивно-оздоровчого, медичного, психологічного або іншого характеру, які враховують специфіку потреб осіб з особливими потребами у наданні туристичних послуг.

Олена Топалова визначає адаптивний туризм як новий вид туристичної діяльності, спрямований на людей з обмеженими фізичними можливостями, що

є формою адаптивної рухової рекреації та сприяє їх фізичній реабілітації, оздоровленню та соціальній інтеграції [52,53].

Усі ці тлумачення відображають сутність адаптивного туризму як засобу забезпечення рівних можливостей для осіб з особливими потребами у туристичній сфері та сприяння їх повній соціальній інтеграції.

Варто зауважити, що в цій області існують суперечності щодо термінології, що виникають через різні тлумачення понять інвалідності, доступності та адаптації.

Сергій Панченко вважає туризм для інвалідів важливим фактором у загальному розвитку туризму. Він розглядає інвалідний туризм як складову соціального туризму, включаючи туристів-інвалідів та інші соціально вразливі групи населення.

Анатолій Бавельський, Галина Зоріна, Анатолій Ручін також вважають, що інвалідний туризм є одним із сегментів соціального туризму, враховуючи його специфічні потреби та цілі.

Ми погоджуємося з тим, що інвалідний туризм є частиною соціального туризму, проте виділяємо його як самостійний сегмент туризму, спрямований на задоволення потреб осіб з обмеженими можливостями здоров'я. У нашому розумінні, соціальний туризм субсидується державою з метою створення умов для подорожей різними соціально вразливими групами населення, включаючи інвалідів. Таким чином, інвалідний туризм є лише однією зі складових соціального туризму.

Україна використовує різні терміни для опису цього виду туризму, такі як «туризм для людей з обмеженими можливостями», «туризм неповносправних», «туризм для людей з інвалідністю», «адаптивний туризм». Вони усі відображають сутність туризму, спрямованого на осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

1.2. Доступний туризм: класифікаційні і маркетингові аспекти

Туризм сьогодні є однією з найбільших та найдинамічніших економічних галузей у світі. За даними Всесвітньої організації туризму (UNWTO), у 2018 році 1,4 мільярда осіб подорожували за кордон, і очікується, що до 2030 року ця цифра зросте до 1,8 мільярда. Туризм становить 9% світового ВВП і створює одне робоче місце з одинадцяти, що робить його ключовою рушійною силою соціально-економічного розвитку, сприяючи добробуту громад та людей. Крім того, туризм є невід'ємною частиною життя більшості суспільства, надаючи туристам унікальні можливості для особистісного розвитку.

У 1991 році Генеральна асамблея UNWTO прийняла резолюцію «Створення можливостей для туризму людям з обмеженими можливостями в 90-ті роки» (Creating Tourism Opportunities for Handicapped People in the Nineties). Згодом, у 2005 році в Дакарі, цей вид туризму отримав назву "туризм, доступний для всіх" (Резолюція A/RES/492(XVI)/10). Цей термін закріплений у багатьох міжнародних документах. Проте протягом багатьох років терміни, що позначають туризм для осіб з обмеженими можливостями, залишаються предметом дискусії. Аналіз вторинних джерел показує, що сьогодні найбільш поширеними термінами є:

1. Туризм, доступний для всіх (accessible tourism) – послуга у галузі туризму для всіх категорій споживачів незалежно від віку, фізичних можливостей або наявності інвалідності.

2. Безбар'єрний туризм – вид діяльності та бізнесу, який надає туристичні продукти, інформацію та окремі послуги з урахуванням потреб маломобільних груп осіб.

3. Інклюзивний туризм – забезпечення доступності туризму для всіх, включаючи осіб з обмеженими можливостями.

Інклюзивний туризм (від фр. *inclusif* – включає в себе, лат. *include* – роблю висновок, включаю) – це вид туризму, що забезпечує доступність для

всіх категорій громадян. Це включає пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів до різних потреб людей, зокрема людей з інвалідністю, осіб похилого віку, їх опікунів та членів сімей, людей з тимчасовими обмеженнями, батьків з дитячими колясками та сімей з маленькими дітьми. У Конвенції ООН про права людей з інвалідністю підкреслюється, що доступність означає рівний доступ до:

- фізичного оточення;
- транспорту;
- інформації та зв'язку, включаючи інформаційно-комунікаційні технології та системи;
- інших об'єктів і послуг, що надаються населенню як у міських, так і в сільських районах.

Іншими словами, інклюзивний туризм створює середовище, в якому люди будь-якого віку та здібностей почуваються бажаними як клієнти та гості. Цей вид туризму спрямований на подолання прогалин, що існують у суспільстві, і сприяє зменшенню соціальних розривів у всьому світі.

Таким чином, інклюзивний туризм – це форма туризму, що включає процес співпраці між різними учасниками сфери, дозволяючи людям з особливими потребами мати доступ до всіх аспектів туризму, включаючи мобільну, візуальну, слухову та когнітивну доступність. Це забезпечує незалежну життєдіяльність на рівних умовах і підтримує почуття власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і дестинацій. UNWTO переконана, що доступність туристичних об'єктів, продуктів та послуг для всіх людей повинна бути центральною частиною будь-якої відповідальної та стійкої туристичної політики.

Інклюзивний туризм і загальна доступність супроводжуються багатьма міфами. Найпоширеніший міф полягає в тому, що доступний туризм призначений тільки для людей з обмеженими можливостями. Це не відповідає дійсності, оскільки інклюзивний туризм охоплює різноманітних клієнтів з різними вимогами доступу. Ці вимоги можуть бути спричинені певними

порушеннями організму, хворобами, травмами, віком, відсутністю володіння мовою або незнайомістю з місцевою культурою. Перешкоди в доступності можуть впливати на будь-яку особу, яка під час подорожі стикається з труднощами у доступі, використанні або користуванні туристичними послугами та об'єктами комфортно, безпечно та самостійно. Зазвичай, коли мова йде про інклюзивний туризм, враховуються потреби людей з руховими, слуховими або зоровими порушеннями, труднощами в навчанні та когнітивними порушеннями, довгостроковими проблемами зі здоров'ям, такими як дихальні або кровоносні захворювання, а також невидимі вади.

Крім того, значний сегмент ринку інклюзивного туризму охоплює людей похилого віку, які мають вікові порушення, такі як обмежена мобільність, здатність приймати та обробляти інформацію, просторова та часова дезорієнтація, труднощі в спілкуванні, читанні, написанні чи розумінні слів тощо. Наступний важливий сегмент – це діти, вагітні жінки, особи з алергією, астмою або харчовою непереносимістю, особи з травмами, доглядачі за людьми з інвалідністю, люди на візках, люди з дитячими візочками та особи з нестандартним багажем.

Міжнародні організації серед структурних компонентів інклюзивного туризму виділяють:

1. Забезпечення реалізації концепцій безбар'єрної архітектури шляхом створення інклюзивного туристичного простору, інфраструктури та будівництва об'єктів нерухомості відповідно до норм і стандартів інклюзивності.
2. Доступність усіх видів транспорту для користування людьми з інвалідністю.
3. Забезпечення якісних послуг супроводу туристів шляхом навчання персоналу відповідним кваліфікаціям.
4. Інклюзивність культурно-розважальних об'єктів.
5. Інклюзивність маркетингової діяльності, включаючи створення комфортних умов для бронювання та презентації туристичних пропозицій.

Зважаючи на вище зазначене, будь-який туристичний продукт повинен бути розроблений для клієнтів незалежно від їх віку, статі чи можливостей і без додаткових витрат на конкретні вимоги доступу. Це означає, що доступність забезпечує можливість туристів підходити, досягати, входити, використовувати, розуміти, торкатися, бачити, чути, говорити та смакувати. Вона стосується дизайну навколишнього середовища та його компонентів, включаючи продукти, послуги, пристрої, інформаційні та орієнтаційні системи.

Міжнародний досвід свідчить, що інклюзивний туризм найбільш розвинений у США та країнах Європи. Проте понад 80% людей з інвалідністю проживають у країнах, що розвиваються, що створює відчутну диспропорцію між потребами туристів у безбар'єрному середовищі та розташуванням більшості осіб з інклюзивними потребами.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), 15% світового населення (1 млрд людей) живуть з певною формою інвалідності. Разом із членами сімей та піклувальниками їх кількість зростає до 2,2 млрд осіб. Експерти ринку інклюзивного туризму переконують, що тільки в Європі його послуги можуть бути затребувані у 127 млн громадян Євросоюзу, що становить понад 27% європейського населення. Майже 70% з них мають фінансові та фізичні можливості подорожувати. З урахуванням супроводжуваних осіб, доходи в цьому секторі туризму можуть перевищувати €80 млрд на рік [12].

Результати досліджень ринку інклюзивного туризму, здійснених на замовлення урядів низки європейських країн, переконливо свідчать, що ринок доступного туризму виконує важливе соціальне завдання щодо дотримання прав і свобод людини для туристів з особливими потребами, сприяє економічному зростанню та зайнятості.

Наші маркетингові дослідження показують, що розвиток інклюзивного туризму в Україні стикається з багатьма проблемами. По-перше, інфраструктура і фізичне середовище (дороги, парки тощо) часто недоступні для всіх категорій інклюзивних туристів. По-друге, законодавство не містить

достатньої кількості механізмів, які стимулювали б розвиток інклюзивного туризму. По-третє, дуже слабе інформаційне забезпечення: підприємства, що надають туристичні послуги, часто не знають, як зробити свій бізнес доступнішим для всіх верств населення. Туристи з особливими потребами не можуть знайти інформацію про доступні умови для туризму та відпочинку або не впевнені в її достовірності. І насамкінець, ставлення до людей з інвалідністю загалом: персонал туристичної інфраструктури часто не підготовлений до обслуговування туристів з інвалідністю або іншими особливими потребами, що створює значні перешкоди розвитку інклюзивного туризму.

Українському уряду і профільним міністерствам варто повніше використовувати зарубіжний досвід, сильніше заохочувати малий і середній бізнес, щоб туризм став по-справжньому доступним для всіх категорій людей з особливими потребами. Наукові конференції за участю провідних теоретиків і практиків є найкращим майданчиком для обговорення цих аспектів і проблем, що дозволяє виробити спільні позиції для успішного функціонування ринку інклюзивного туризму як для бізнесу, так і для всіх категорій туристів.

1.3. Міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму

Туристична галузь має значний потенціал для підвищення ключових показників ефективності. Глобальні тренди свідчать про значний розвиток галузі, статистика Всесвітньої організації туризму показує стабільні результати зростання туристичних потоків і доходів від туризму. Туризм є мультиплікаційною галуззю, яка забезпечує високий прибуток при невеликих інвестиціях. Тому однією з ключових характеристик розвитку туристичної галузі буде висока конкуренція, що сприяє подальшому розвитку туризму, покращенню якості туристичних послуг. Останні тенденції розвитку туризму вказують на увагу суб'єктів туристичної галузі до модернізації інклюзивної

туристичної інфраструктури, виділення інклюзивного туризму в окремий вид туристичної діяльності та сприяння його подальшому вдосконаленню.

Оскільки інклюзивний туризм виник як одна з галузей соціального туризму, доречно виділити ключову роль держави у забезпеченні його подальшого розвитку з метою забезпечення виконання державою соціальних гарантій як важливого елемента національної ідентичності та громадянського суспільства. Важливим є визначення ролі державної політики у створенні сприятливих умов для розвитку інклюзивного туризму, з урахуванням міжнародного досвіду.

Міжнародний ринок туризму зазнав багато змін в останні роки: сегмент привернув увагу людей з обмеженими можливостями, активно створюючи всі необхідні умови для них і розвиваючи спеціальні програми туристичних послуг, враховуючи їхні потреби та можливості.

Інклюзивний туризм в Україні є досить новою концепцією та діяльністю. Це пов'язано з низкою проблем, як соціальних, так і економічних. Наразі в Україні є організації та асоціації людей з обмеженими можливостями, які надають медичні та реабілітаційні послуги по всій країні. Звісно, вони організовують розважальні заходи, а також екскурсії, але зазвичай не на великі відстані через недорозвинену інфраструктуру, яка не пристосована для людей з обмеженими можливостями.

У всьому світі більше одного мільярда людей (23% населення) страждають від різних форм інвалідності. За даними дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я, 785 мільйонів людей віком від 15 років і старше живуть з інвалідністю, з яких 110 мільйонів страждають від тяжких розладів. Серед дітей віком від 0 до 14 років ці показники становлять відповідно 95 мільйонів і 13 мільйонів [25].

В Україні більше 2,6 мільйонів людей мають статус особи з інвалідністю, що становить 6,25% від загальної кількості населення. Кількість людей у цій категорії зростає щороку через багато факторів, таких як екологія, умови життя та праці [54].

Туризм для людей з інвалідністю, включно з міжнародним, є доволі новим явищем, яке має низький рівень вивчення та публічності, але все ж таки, це необхідний вид туризму в кожній країні. Інклюзивний туризм активно розвивається сьогодні. Експерти в цій галузі оцінюють, що 2,5 мільйона людей з інвалідністю регулярно подорожують.

Розвиток інклюзивного туризму тісно пов'язаний із попитом на цей вид послуг. Статистика показує, що в майбутньому такий попит зростатиме, тому інклюзивний туризм має значний потенціал для збільшення потоку туристів. За статистикою, в Україні нині проживає понад 2 мільйони людей з інвалідністю [11]. Є тенденція до старіння населення, тобто більше людей переходять до категорій, які потребують соціального захисту та інклюзивних умов для розвитку туризму. Таким чином, інклюзивний туризм стає все більш важливим серед населення різних країн.

У світі існує кілька визначень «особи з інвалідністю», «інвалідності». Кожна держава має свої критерії, за якими вона надає людині статус особи з інвалідністю. Це лише деякі з причин, чому показники інвалідності складно вимірювати та визначати на глобальному рівні.

Розуміння потенціалу людей з інвалідністю започаткувало появу різних концепцій їхнього включення у нормальне життя суспільства. В недавній історії соціальної політики у Сполучених Штатах і Європі було розроблено кілька підходів: інтеграція (від латинського: Integratio – з'єднання, відновлення), інклюзія. Ці самі тенденції можна простежити в національній соціальній системі.

Різні країни мають індивідуальні інтерпретації концепції «інвалідність». Наприклад, якщо людина має статус особи з інвалідністю в США, це не означає, що її статус буде визнано в Китаї чи Німеччині.

Д. Сей зазначає, що це певною мірою зумовлено тим, що світ не досяг консенсусу та розуміння, що таке інвалідність. Фундаментально різні терміни можуть використовуватися для позначення людей з інтелектуальними інвалідностями навіть у країнах, де використовується схожа мова [12].

Існує багато визначень туризму для людей з інвалідністю. Після аналізу останніх досліджень і публікацій можна виділити такі терміни: «інклюзивний туризм», «доступний туризм», «туризм для всіх», «безбар'єрний туризм», «туризм для людей з інвалідністю», «соціальний туризм». Їхня особливість полягає в тому, що люди з інвалідністю можуть подорожувати до різних туристичних об'єктів та установ, які мають доступну та адаптовану інфраструктуру для цієї категорії населення [55].

Функції, які виконує туризм для людей з інвалідністю, показані на рисунку 1.1

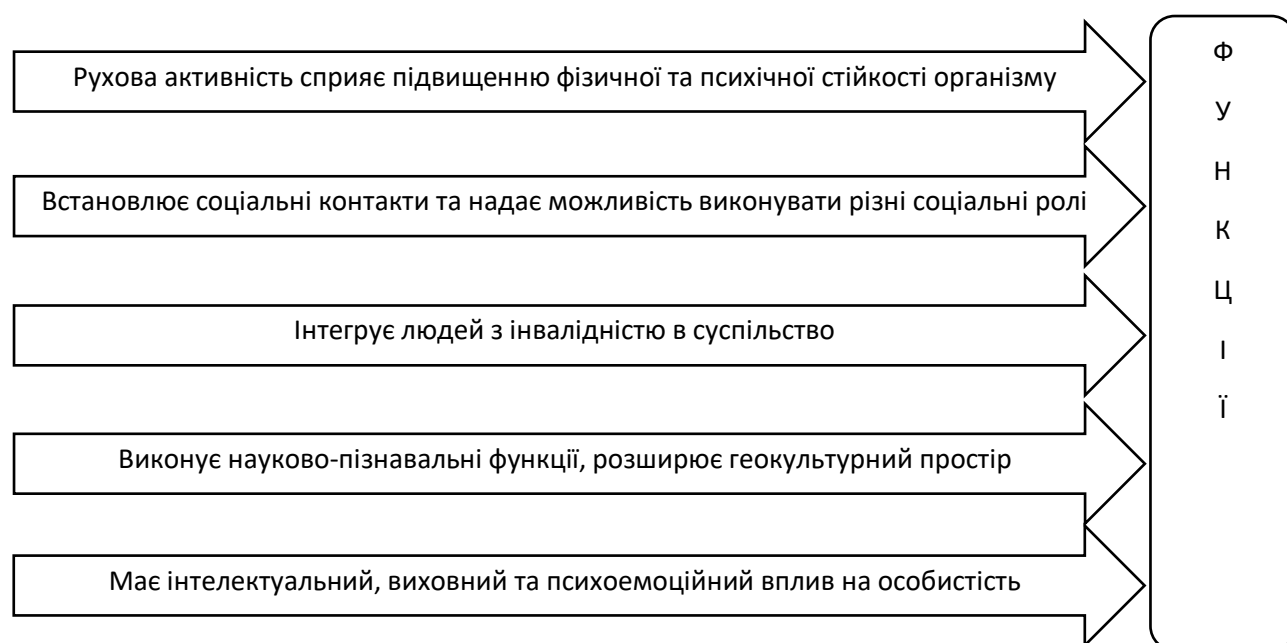

Рис. 1.1 – Функції інклюзивного туризму [3]

Відповідно до міжнародних документів у галузі туризму, інклюзивний туризм визначається як рекреаційний вид туризму для людей зі спеціальними потребами. У 1991 році Генеральна Асамблея ВТО визначила концепцію інклюзивного туризму, тобто туризму для всіх, у концепції «Створення можливостей для туризму для людей з інвалідністю у 1990-х роках».

Система національного законодавства передбачає лише концепцію реабілітації та надання реабілітаційних послуг особам з інвалідністю, яка

безпосередньо пов'язана з рекреаційною та туристичною діяльністю, але не охоплює повний спектр послуг і можливостей для використання туризму.

Термін «доступний туризм для всіх» був закріплений у 2009 році на 18-й сесії Генеральної Асамблеї ВТО в Астані, Казахстан, у «Декларації про сприяння туристичним подорожам», яка закликала держави-члени ВТО зробити свої туристичні об'єкти та установи доступними для людей з інвалідністю, публікувати чітку та детальну інформацію про доступні для них послуги та про проблеми, з якими вони можуть зіткнутися під час подорожей [54].

Враховуючи вищезазначене, варто зазначити, що сьогодні діяльність усіх національних установ, включаючи органи державної влади, громадські об'єднання тощо, повинна бути спрямована на створення умов, у яких люди з інвалідністю могли б вести незалежне життя та брати активну участь у всіх його аспектах.

Міжнародний досвід підтримки та розвитку інклюзивного туризму

У сфері туризму для людей з інвалідністю відбуваються процеси активної інституціоналізації. Про це свідчить поява міжнародної туристичної організації SATH, яка проводить щорічні конгреси, публікує щомісячні видання, співпрацює з урядами. До SATH входять неприбуткові та громадські організації з різних країн, а також організації з різних галузей туристичного бізнесу. Штаб-квартира SATH розташована в Нью-Йорку, США, і кількість членів SATH стабільно зростає. Сьогодні SATH є членом Всесвітньої організації туризму, що свідчить про інтеграцію туризму для людей з інвалідністю в глобальну туристичну систему [19].

Міжнародні організації включили наступні елементи до структурних компонентів інклюзивного туризму [11]:

- забезпечення впровадження концепцій безбар'єрної архітектури через створення інклюзивного туристичного простору, інклюзивної інфраструктури, будівництво нерухомості відповідно до норм і стандартів інклюзивності;

- доступність усіх видів транспорту для використання людьми з інвалідністю;

- надання якісних послуг для супроводу туристів шляхом навчання персоналу відповідних кваліфікацій;
- інклюзивність культурних та розважальних закладів;
- інклюзивний компонент маркетингової діяльності, зокрема створення комфортних умов для бронювання, презентації туристичних пропозицій тощо.

Основою концепції інклюзивного туризму, який передбачає подорожі по всьому світу, є універсальний дизайн, сім принципів якого були сформульовані та впроваджені більше 30 років тому під керівництвом архітектора на інвалідному візку Рона Мейса і його колег з Університету штату Північна Кароліна. Ці принципи лежать в основі соціальної реабілітації, включно з розвитком системи інклюзивного туризму в європейських, азійських та американських туристичних регіонах.

Прикладом організації міжнародного туризму та доступності подорожей для людей з інвалідністю стали кілька країн: Словенія, Ізраїль, Іспанія, США.

За останні роки туристична інфраструктура Словенії була адаптована для задоволення потреб людей з інвалідністю. На вході до громадських будівель і визначних місць є окрема парковка для людей з інвалідністю. Майже всі торгові центри, громадські будівлі, туристичні місця обладнані туалетами для людей з інвалідністю. У багатьох містах Словенії побудовані тротуари спеціальної конфігурації. Все більше банкоматів встановлюється на нижчому рівні для зручного доступу людей з порушенням зору, використовуючи шрифт Брайля. Серед словенських міст, які покращують доступність для людей з інвалідністю, варто відзначити Люблян, Марібор, Айдовщину та інші. У більшості випадків люди з інвалідністю мають право на безкоштовне відвідування туристичних визначних місць або знижки.

Державна туристична корпорація Ізраїлю, виконавчий орган Міністерства туризму Ізраїлю, ініціювала низку проєктів у сфері інфраструктури, метою яких є зробити так, щоб люди з інвалідністю могли відвідати численні туристичні об'єкти в країні, заохочуючи їх подорожувати Ізраїлем. Будуються нові об'єкти, а старі реконструюються для задоволення їхніх потреб. Наприклад, Масада,

скеля з легендарною фортецею біля Мертвого моря, стала доступною для людей з інвалідністю аж до самої вершини. Частину цієї найважливішої туристичної споруди було облаштовано таким чином, щоб люди з порушенням зору могли відчувати древні камені на дотик [25].

Іспанія також активно розвивається, щоб відповідати потребам інклюзивних туристів. Громадський транспорт і центральні вулиці Барселони пристосовані до їхніх потреб. Іспанська туристична рада приділяє велику увагу доступному туризму, і влада також докладає значних зусиль, щоб залучити таких людей до повноцінного активного життя. Туристична інфраструктура спеціально адаптована для людей з інвалідністю, публікуються спеціалізовані каталоги, проводяться заходи, включаючи Паралімпійські ігри. Центральні вулиці міст оснащені пандусами, всі автобуси адаптовані для цієї категорії людей, у готелях є спеціальні номери, зручні для них. Кожна нова станція метро має спеціальне обладнання для людей з інвалідністю [25].

У 2019 році був створений спеціальний сайт «Доступний туризм». Він містить усю інформацію про відповідні поїздки до Каталонії. На сайті можна знайти детальну інформацію про 19 туристичних напрямків, де створені необхідні умови для прийому людей з інвалідністю.

Визначення державної підтримки підприємницької діяльності для інклюзивного туризму в Україні

На даний час, у світі соціальної політики однією з найважливіших діяльностей є інтеграція та соціальна адаптація людей з інвалідністю, кількість яких в Україні на початку 2018 року становила близько 2,6 мільйона, з яких майже 80% були працездатного віку. Значну частку у структурі людей з інвалідністю складають діти: понад 167 тисяч (2% від загальної кількості дітей). Однак, згідно з міжнародними класифікаціями, ця кількість людей з інвалідністю значно вища, оскільки інвалідність може бути тимчасовою, не обов'язково вродженою або набутою [47].

За останні десять років в Україні відбулися реформи майже у всіх сферах соціального захисту та безпеки і охорони здоров'я. На сучасному етапі Україна

намагається створити ефективну систему соціального захисту для всіх категорій населення, включаючи людей з інвалідністю. У процесі її розвитку необхідно враховувати досвід іноземних країн, де така система працює доволі успішно протягом тривалого часу. З цієї точки зору, система соціального захисту, реалізована в країнах Європейського Союзу, де було запущено рух за права людей з інвалідністю, може бути цікавою, особливо з огляду на інтерес України до вступу в ЄС.

У країнах Європейського Союзу соціальна політика та участь соціальних партнерів у її формуванні зазнали не лише значної трансформації, але й фундаментально нового наднаціонального та наддержавного курсу соціального захисту та добробуту [25].

В Україні забезпечення умов для розвитку інклюзивного туризму визначено в таких правових документах: Конституція України; Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»; Закон України «Про основи соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні»; Закон України «Про соціальні послуги»; Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»; «Конвенція про права осіб з інвалідністю».

Ці нормативні документи визначають основні положення державної соціальної політики щодо створення комфортних умов життя та соціального захисту для осіб з інвалідністю. Однак немає окремого нормативно-правового акта або положень у розроблених документах, які б визначали механізми реалізації функцій державного управління щодо розвитку інклюзивного туристичного середовища. Закон України «Про туризм», який є основним правовим документом, що регулює туризм, не містить поняття інклюзивного туризму [31].

В Україні якість життя людей з інвалідністю, як правило, нижча, ніж у решти населення, що зумовлено такими причинами: відсутність гуманності та милосердя до людей з особливими потребами в нашому суспільстві; недорозвиненість та неадаптованість соціальної інфраструктури міст і сільських населених пунктів, беручи до уваги основні потреби людей з

інвалідністю; низький рівень матеріального забезпечення та соціальних послуг, відсутність гнучкості; низька якість або відсутність технічних засобів і пристроїв, необхідних для обслуговування, пересування та роботи людей з інвалідністю; наявність значних труднощів у здобутті професійної, особливо вищої освіти, у задоволенні духовних потреб [47].

Рекомендація 1185 до Програм реабілітації 44-ї сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 травня 1992 року визначає інвалідність як обмеження через фізичні, психологічні, сенсорні, соціальні, культурні, законодавчі та інші бар'єри, що перешкоджають інтеграції людини з інвалідністю в суспільство та участі в житті сім'ї або суспільства на тих самих засадах, що й інші члени суспільства [22].

Таким чином, інвалідність – це соціальне явище, якого жодне суспільство не може уникнути, і тому кожна держава відповідно до свого рівня розвитку, пріоритетів та можливостей формує соціальну та економічну політику щодо людей з фізичними та/або психічними інвалідностями.

Санаторно-курортний бізнес для людей з особливими потребами в Україні базується на чинному Законі України «Про курорти», ухваленому 5 жовтня 2000 року [25], та відповідній правовій базі, яка регулює діяльність у цій сфері, забезпечуючи доступність санаторного лікування для всіх громадян, особливо для людей з інвалідністю, дітей, хворих на туберкульоз тощо, а також економне та раціональне використання природних лікувальних ресурсів та їх захист.

Сьогодні туристичні ринки для людей з особливими потребами є першою державною санаторно-курортною зоною. 16 грудня 2009 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю та її Факультативного протоколу» [36]. Конвенція про права осіб з інвалідністю передбачає, що держави-учасники зобов'язуються забезпечувати та сприяти повній реалізації всіх прав людини та основних свобод усіма особами з особливими потребами без жодної дискримінації за ознакою інвалідності. Для цього держави-учасниці зобов'язуються вживати всіх

необхідних заходів для усунення будь-якої дискримінації щодо осіб з інвалідністю та сприяти доступності та використанню нових технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, засобів мобільності, обладнання та пристроїв для людей з інвалідністю, надаючи пріоритет технологіям з низькою вартістю [36].

Таким чином, інклюзивний туризм для людей з інвалідністю – це сучасний вид туризму, який дозволяє кожній людині брати участь у подорожах, незалежно від її фізичних можливостей, враховуючи особливості її фізичного та психологічного стану. Цей вид туризму розглядається, насамперед, як потужний засіб активної реабілітації, який структурно включає медичну, психологічну, педагогічну, фізичну, професійну, трудову, фізкультурно-спортивну та соціальну діяльність.

1.4. Методика дослідження

Наукове дослідження – це цілеспрямоване вивчення об'єкта чи явища, в якому використовуються методи науки і яке, розкриваючи закономірності розвитку даного об'єкта (явища), формує нове знання про нього, пояснює закони його функціонування і вказує чи передбачає шляхи та форми використання одержаного знання в інтересах суспільства.

Головними методами дослідження в даній роботі виступають:

- Метод спостереження – це систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єкту дослідження.
- Аналіз і синтез – комплексний метод дослідження, що базується на послідовному розчленуванні об'єкту на елементи чи властивості (аналіз) та з'єднанні окремих його частин в єдине ціле (синтез).
- Метод індукції і дедукції. Метод, що спрямовує процес пізнання від окремого до загального (індукція) і від загального до конкретного (дедукція).

- Метод порівняння – процес становлення подібності або відмінностей предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам.

- Статистичний метод – метод заснований на статистичній обробці кількісного матеріалу, зібраного у результаті інших досліджень (спостережень, експериментів, моделювань), що дозволяє його всебічно проаналізувати та встановити певні закономірності.

- Узагальнення – це метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального.

У рамках даного дослідження було також проаналізовано доступність історико-культурних об'єктів та готелів для осіб з інвалідністю. Під час аналізу ми враховували вимоги ДБН В.2.2-40:2018, що стосуються створення безбар'єрного середовища, зокрема для людей з обмеженими можливостями. Зібрані дані були оброблені за допомогою статистичних методів, а результати відображені на графіках, які показують рівень доступності цих об'єктів.

РОЗДІЛ 2. ІНФРАСТРУКТУРНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДОСТУПНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА У МІСТІ ЛУЦЬКУ

2.1. Технічні вимоги для створення безбар'єрного середовища

Створення доступного середовища для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних можливостей, є одним із ключових принципів сучасного суспільства. Це стосується й сфери туризму, де інклюзивність стає дедалі важливішим фактором для залучення гостей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Це не лише гуманітарна місія, але й розумний бізнес-хід, адже з кожним роком зростає кількість людей, які подорожують і шукають доступні місця для відпочинку.

Перш ніж зануритися в деталі, важливо чітко визначити, що таке "доступне середовище". Це поняття охоплює низку аспектів, які роблять місце доступним для людей з різними типами фізичних обмежень. Це може включати:

Фізичний доступ: наявність пандусів, підйомників, поручнів, дверних прорізів достатньої ширини, доступних санвузлів тощо.

Інформаційна доступність: надання інформації в доступних форматах, наприклад, шрифтом Брайля, за допомогою аудіо-повідомлень, мови жестів тощо.

Комунікаційна доступність: забезпечення можливості спілкування з персоналом та іншими гостями за допомогою сурдоперекладача, телефонних терміналів для людей з вадами слуху тощо.

Психологічна доступність: створення атмосфери, в якій усі гості відчують себе комфортно та поважають їхні потреби.

ДБН В.2.2-40:2018, основний нормативний документ в Україні, що стосується доступності будівель та споруд, визначає низку загальних вимог, які повинні бути враховані при проектуванні, будівництві та експлуатації закладів розміщення та туристичних об'єктів [34].

1. Доступність входів та виходів:

- Вхідні групи повинні бути обладнані пандусами або підйомниками, якщо рівень підлоги вище 0,6 м.
- Ширина пандуса повинна бути не менше 1,2 м, а його ухил не більше 5%.
- Підйомники повинні мати достатній розмір, щоб на них міг заїхати візок з людиною.
- Дверні прорізи на вході повинні мати ширину не менше 90 см.

2. Доступність шляхів евакуації:

- Всі шляхи евакуації повинні бути доступними для людей з інвалідністю, що пересуваються на візках.
- Це означає, що вони повинні мати ширину не менше 1,2 м, а також бути позбавлені будь-яких перешкод.
- На шляхах евакуації повинні бути встановлені візуальні та аудіо-сигнали тривоги.

3. Доступність санітарних кімнат:

- В кожному санвузлі повинна бути кабінка для людей з інвалідністю, що пересуваються на візках.
- Ця кабінка повинна мати розміри не менше 1,5 м х 2,0 м, а також бути обладнана поручнями, тривожною кнопкою, дзеркалом, умивальником та унітазом, розташованими на доступній висоті.
- В санвузлі повинні бути присутні візуальні та тактильні позначки для людей з вадами зору.

4. Доступність інформації:

- Вся інформація, що надається гостям, повинна бути доступною для людей з порушеннями зору та слуху.

- Це може включати інформацію, розміщену на веб-сайті, в брошурах, а також візуальні та аудіо-повідомлення.
- Інформація для людей з вадами зору повинна бути представлена шрифтом Брайля, а також аудіо-повідомленнями.
- Інформація для людей з вадами слуху повинна бути представлена візуально, а також за допомогою жестової мови.

5. Наявність кваліфікованого персоналу:

- Персонал закладів розміщення та туристичних об'єктів повинен бути навчений працювати з людьми з інвалідністю.
- Це означає, що вони повинні знати, як надати допомогу людям з різними типами фізичних обмежень, а також бути готовими спілкуватися з ними в доступних форматах.
- Персонал також повинен бути знайомий з правилами та нормами, що стосуються доступності.

6. Контроль доступності:

- Важливо регулярно проводити перевірки доступності закладів розміщення та туристичних об'єктів, щоб виявити та усунути будь-які перешкоди.
- До цих перевірок рекомендується залучати людей з інвалідністю, щоб отримати їхню думку та рекомендації.

7. Інформування:

- Заклади розміщення та туристичні об'єкти повинні інформувати своїх гостей про те, які послуги доступності вони пропонують.
- Це можна зробити за допомогою інформаційних стендів, брошур, веб-сайту тощо.
- Важливо, щоб інформація була представлена у доступних форматах, наприклад, шрифтом Брайля, за допомогою аудіо-повідомлень, мови жестів тощо [34].

Створення доступного середовища в закладах розміщення та туристичних об'єктах потребує комплексних зусиль. Це не лише про те, щоб побудувати

пандуси та встановити поручні. Це про те, щоб створити атмосферу, в якій усі люди, незалежно від їхніх фізичних можливостей, відчують себе комфортно, поважають та мають можливість повноцінно відпочити.

2.2. Оцінювання доступності історико-культурних об'єктів

Доступність історико-культурних об'єктів є важливим аспектом для забезпечення інклюзивного туризму та доступу до культурної спадщини для всіх верств суспільства. Оцінка доступності цих об'єктів відіграє ключову роль у визначенні їхньої придатності для відвідування особами з різними фізичними можливостями.

Нами було проведено оцінку доступності історико-культурних об'єктів міста Луцька згідно з технічними вимогами та стандартами, встановленими відповідними нормативними документами. Узагальнена нами інформація представлена у таблиці 2.1. Оцінка об'єктів історико-культурної спадщини м. Луцька, де відображено рівень доступності різних об'єктів на основі різноманітних ознак та параметрів.

Таблиця 2.1

Оцінка об'єктів історико-культурної спадщини м. Луцька

Об'єкти	Кафедральний собор Святої Трійці	Хрестовоздвиженська церква ПЦУ	Свято-Покровський храм УПЦ	Лютеранська кірха	Синагога	Домініканський монастир	Кафедральний костел святих апостолів Петра і Павла РКЦ	Єзуїтський колегіум	Окольний замок	Музей волинської ікони	Волинський краєзнавчий музей	Музей сучасного українського мистецтва Корсаків	Монастир бригадирів	Музей книги	Музей дзвонів	Музей технологій минулого	Церква Івана Богослова
	Ознаки																
Наявність документа, який підтверджує його відповідність хоча б одному з таких документів ДБН В.2.2-40:2018 “Інклюзивність будівель і споруд” або ISO Standard 21902	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-
Застосовуються міжнародні символи доступності для осіб з інвалідністю	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-

Продовження таблиці 2.1

Вхід на територію безпроблемний	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-	+	+
(ширина хвіртки мінімально 90 см; відсутність в проході сходів чи порогів тощо; відсутність бар'єрів (наприклад, бордюрів) в місцях перетину тротуару із заїздом у ворота)	+	+	+	+	-	+	-	+	+	-	-	+	+	-	-	-	-
Сходи, на входи безпечні (не слизькі), прості у користуванні, їх початок та закінчення мають контрастне маркування (за наявності сходів)	-	-	+	+	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-

Продовження таблиці 2.1

Сходи облаштовані пандусом, що має поручні з обох боків, в тому числі простір для маневрування крісла колісного (за наявності сходів)	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Наявність пандуса	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кут нахилу пандуса				8°													
Ширина пандуса				101 см.													
Застосовуютьс я вказівні таблички шрифтом Брайля (біля кожних дверей)	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-

Таблиця надає інформацію про рівень доступності різних культурно-історичних об'єктів для осіб з обмеженими можливостями. Серед об'єктів є замок, музеї, церкви, монастир, колегіум та інші. Оцінювання включає наявність документів, що підтверджують відповідність інклюзивним стандартам, використання міжнародних символів доступності, безпроблемність входу, безпеку сходів, наявність пандусів, використання вказівних табличок шрифтом Брайля, а також обізнаність персоналу з правилами прийому осіб з особливими потребами.

З аналізу таблиці видно, що більшість історико-культурних об'єктів не відповідають основним вимогам інклюзивності. Лише 2 об'єкти (Окольний замок, Музей сучасного українського мистецтва Корсаків) мають документ, який би підтверджував їх відповідність стандартам ДБН або ISO з питань доступності для осіб з інвалідністю.

Безпроблемний вхід на територію є лише у деяких з них, і лише один об'єкт (Лютеранська кірха) має облаштований пандус, що відповідає стандартам з кутом нахилу 8° та шириною 101 см. Безпечні сходи, прості у користуванні, зустрічаються також не у всіх об'єктах. Тільки один об'єкт (Окольний замок) використовує вказівні таблички шрифтом Брайля, що є важливим для осіб з вадами зору.

Не всі об'єкти мають персонал, обізнаний з правилами та етикетом приймання осіб з мобільними обмеженнями, що підкреслює недостатню увагу до навчання співробітників.

Міжнародні символи доступності: Тільки в Окольному замку та Музеї технологій минулого використовуються міжнародні символи доступності для осіб з інвалідністю.

Безпроблемний доступ: Більшість об'єктів, за винятком Кафедрального костелу святих апостолів Петра і Павла РКЦ, Синагоги, Єзуїтського колегіуму, музею книги і музею дзвонів не забезпечують безпроблемний вхід на свою територію.

Сходи та пандуси: Тільки один із об'єктів (Лютеранська кірха) має обладнаний пандус для забезпечення доступу осіб з обмеженими можливостями. Це є показником низького рівня інклюзивності серед історико-культурних об'єктів міста Луцька.

Більшість об'єктів не мають повної відповідності до вимог інклюзивності. Лише деякі з них мають документ, що підтверджує їх відповідність інклюзивним стандартам, та використовують міжнародні символи доступності. Доступність входу на територію є не в усіх об'єктах, а пандус взагалі наявний тільки в Лютеранській кірхі. Щодо вказівних табличок шрифтом Брайля, то такі присутні лише в Окольному замку. Однак, позитивним аспектом є високий рівень обізнаності персоналу з правилами та етикетом приймання осіб з особливими потребами у більшості музеїв і культурних об'єктів.

Забезпечення доступності історико-культурних об'єктів має вирішальне значення для інклюзивності, дозволяючи всім відвідувачам, незалежно від їхніх фізичних можливостей, насолоджуватися та цінувати культурну спадщину. Для того, щоб надати детальний опис діаграми для історико-культурних об'єктів та їхніх балів відповідності, проаналізуємо дані та підсумуємо кількість балів відповідності для кожного з перелічених об'єктів. На діаграмі перераховані різні історико-культурні об'єкти та кількість балів, яку вони мають за стандартами доступності.

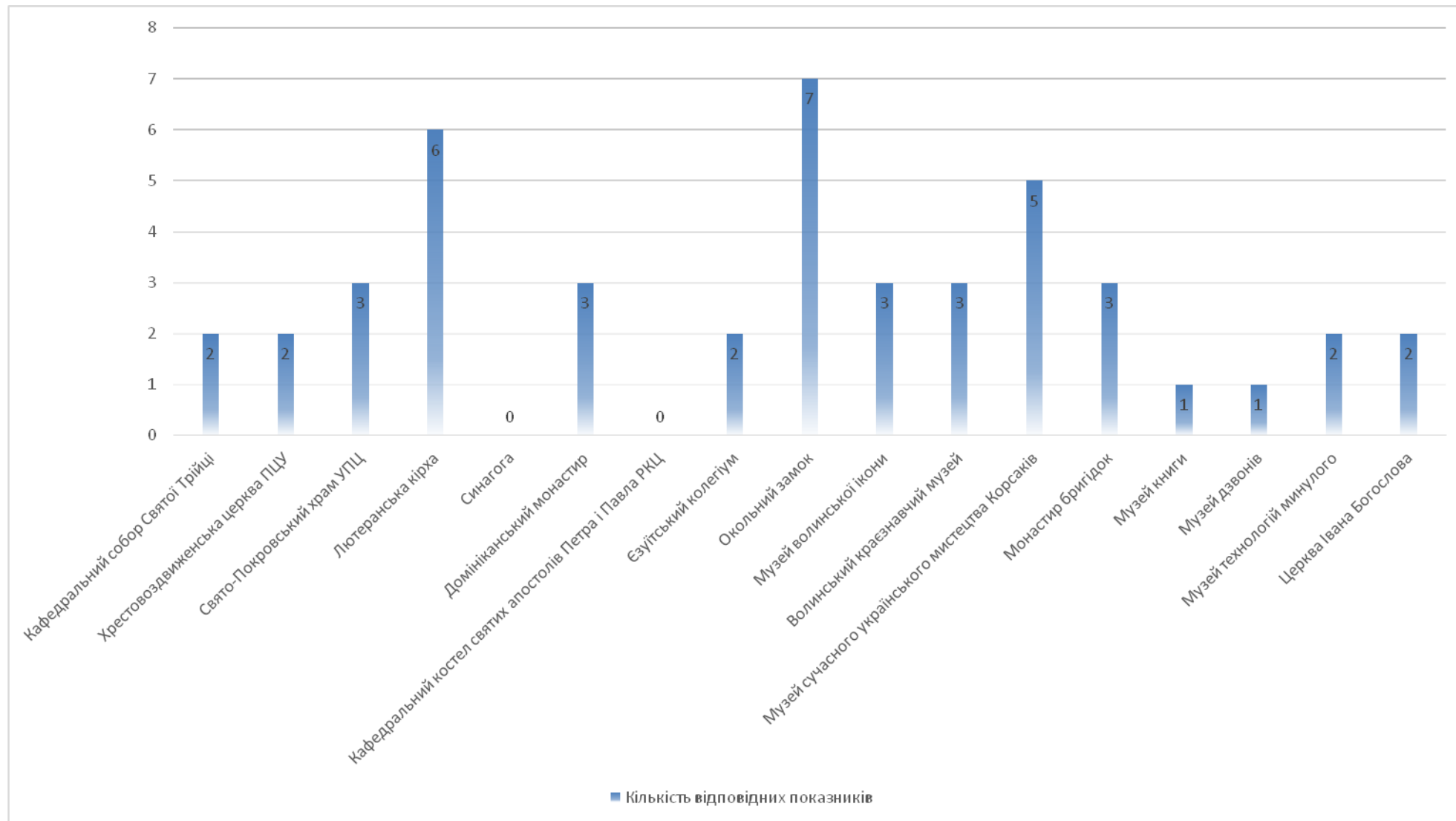

Рис. 2.1 – Відповідність кількості пунктів оцінювання для об'єктів історико-культурної спадщини

Об'єкт «Окольний замок» має найвищу відповідність - 7 балів, що свідчить про сильне дотримання стандартів доступності. «Лютеранська кірха» слідує за ним з 6 балами, а «Музей сучасного українського мистецтва Корсаків» має 5 балів, також демонструючи хорошу відповідність. Такі об'єкти, як «Синагога» та «Кафедральний костел святих апостолів Петра і Павла РКЦ» мають 0 балів, що свідчить про відсутність дотримання перелічених стандартів доступності.

2.3. Оцінювання доступності закладів розміщення

Досягнення доступності в готелях та закладах розміщення є однією з ключових складових інклюзивного туризму. Забезпечення комфортного та безбар'єрного середовища для всіх гостей, включаючи людей з різними фізичними можливостями, стає необхідною передумовою для підвищення якості обслуговування та розвитку туристичної індустрії.

Ми провели оцінку доступності закладів розміщення в місті Луцьку згідно з технічними стандартами, що визначені відповідними нормативними документами. Узагальнена нами інформація представлена в таблиці 2.2. Оцінка готелів м. Луцька за ознаками безбар'єрності, яка відображає рівень доступності різних закладів розміщення за різними ознаками та параметрами.

Таблиця 2.2

Оцінка готелів м. Луцька за ознаками безбар'єрності

Готелі Ознаки	Мотор	Ribas Rooms	Срібні лекеи	Power House	Space Apart	Україна	МОЮ	Noble	Версаль	Адреналін	Околиця	Кедем	Ірен- Чевемето	Профспіл ковий	Ratio di Fiori	Світязь	Рестпарк	Maximus
Наявність документа, який підтверджує його відповідність хоча б одному з таких документів ДБН В.2.2-40:2018 “Інклюзивність будівель і споруд” або ISO Standard 21902	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Застосовуються міжнародні символи доступності для осіб з інвалідністю	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-

Продовження таблиці 2.2

Відокремлені місця для паркування транспортних засобів осіб з інвалідністю (за наявності парковки)	-	+	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-	-
Вхід на територію безпроблемний	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+
(ширина хвртки мінімально 90 см; відсутність в проході сходів чи порогів тощо; відсутність бар'єрів (наприклад, бордюрів) в місцях перетину тротуару із заїздом у ворота)	+	+	+	-	-	-	+	+	-	+	+	-	-	+	+	+	+	+

Продовження таблиці 2.2

Сходи, на вході безпечні (не слизькі), прості у користуванн і, їх початок та закінчення мають контрастне маркування (за наявності сходів)	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+
Сходи облаштовані пандусом, що має поручні з обох боків, в тому числі простір для маневруванн я крісла колісного (за наявності сходів)	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Наявність пандуса	-	-	+	-	-	+	-	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	-
Кут нахилу пандуса			9°			5°		10°			11°			11°, 9°, 14°		14°	4°	

Закінчення таблиці 2.2

Обладнаний номер для осіб з інвалідністю	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-
Наявна доступна універсальна кабіна туалету (вбиральня) оснащена:	-	+	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
Система безпеки і евакуації доступна для усіх осіб з МГН	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-
Шляхи евакуації в готелі є доступними для осіб з інвалідністю	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
Чи обізнаний персонал з правилами та етикетом приймання осіб з МГН	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+	+	-	+

Ця таблиця представляє огляд доступності для осіб з інвалідністю в різних готелях. Вона охоплює різні аспекти, такі як наявність документів, які підтверджують відповідність будівель і споруд інклюзивним нормам, використання міжнародних символів доступності, спеціальні місця для паркування, безпроблемний вхід, безпеку та доступність сходів, наявність пандусів та інше. Загальні спостереження з таблиці:

1. Документальне підтвердження інклюзивності: Лише кілька готелів мають документ, що підтверджує їхню відповідність інклюзивним стандартам (наприклад, ДБН В.2.2-40:2018 чи ISO Standard 21902). Це готелі Мотор, Ribas Rooms, Power House, Space Apart, Україна і Noble.

2. Міжнародні символи доступності: Тільки готель Ribas Rooms та Адреналін використовують міжнародні символи доступності для осіб з інвалідністю.

3. Відокремлені місця для паркування: Наявність відокремлених місць для паркування зазначена у кількох готелях, серед яких Ribas Rooms, Срібні лелеки, Україна, Версаль, Адреналін і Світязь.

4. Безпроблемний доступ: Більшість готелів забезпечують безпроблемний вхід, окрім Power House і Світязь, де існують певні перешкоди.

5. Сходи та пандуси: Не всі готелі мають безпечні сходи чи пандуси. Тільки Noble та Профспілковий готелі мають сходи, обладнані пандусом з поручнями. Лише декілька готелів зазначили наявність пандусів, з різними параметрами нахилу та ширини.

6. Висота стінки рецепції: Варіюється від 80 см у Power House до 122 см у Адреналін, що впливає на зручність використання особами на інвалідних візках.

7. Спеціальні умови проживання та обслуговування: Лише 6 готелів з 18 проаналізованих мають обладнані номери для осіб з інвалідністю, доступні універсальні вбиральні та системи безпеки та евакуації, доступні для осіб з обмеженими можливостями.

8. Освітленість персоналу: Тільки кілька готелів зазначили, що їхній персонал обізнаний з правилами та етикетом приймання осіб з особливими потребами.

Отже, перед готельним бізнесом стоять значні виклики у забезпеченні інклюзивності та доступності для осіб з інвалідністю. Поліпшення у цій сфері вимагає комплексного підходу, включаючи оновлення інфраструктури, підвищення обізнаності персоналу, а також впровадження і дотримання відповідних стандартів. Важливо, щоб готелі не тільки відповідали мінімальним вимогам, але й прагнули створити комфортне та відкрите середовище для всіх своїх гостей.

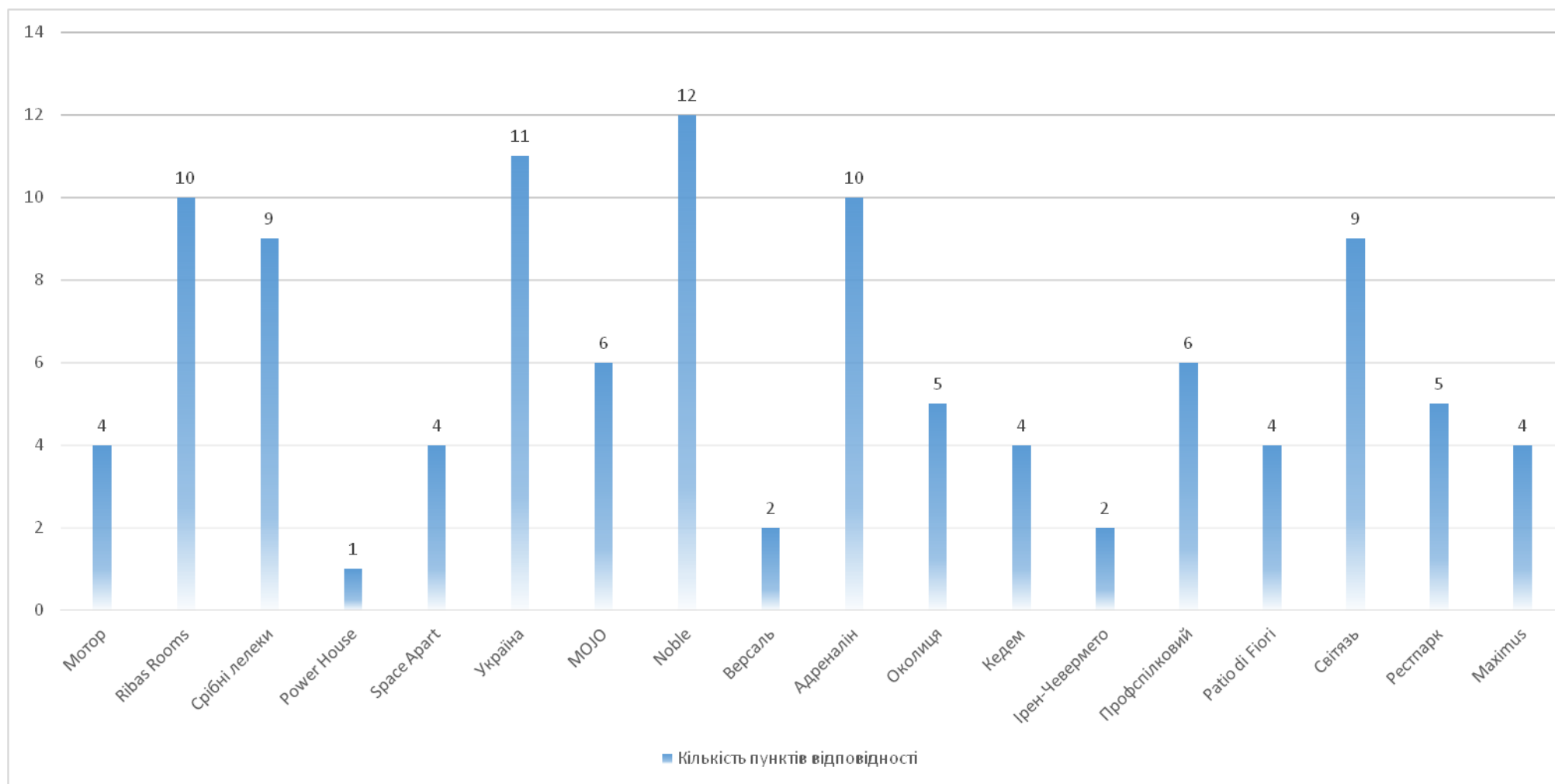

Рис. 2.2 - Відповідність кількості пунктів оцінювання для готелів

На діаграмі перераховані різні готелі та кількість балів відповідності стандартам доступності, які вони мають.

Готель «Noble» має найвищу відповідність - 12 балів, що свідчить про чітке дотримання стандартів доступності. Такі готелі, як «Ribas Rooms» та «Адреналін», набрали по 10 балів. «Україна» має 11 балів, також демонструючи високу відповідність. Найменш відповідним є готель «Power House», який отримав лише 1 бал, що свідчить про мінімальне дотримання вимог доступності.

Дотримуючись стандартів, ці готелі забезпечують доступність та інклюзивність, надаючи необхідні умови проживання та зручності для гостей з інвалідністю.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЛЯ ПОТРЕБ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

3.1. Управління інклюзивним туризмом на регіональному рівні

Інклюзивний туризм, що швидко розвивається в секторі подорожей і туризму, втілює ідею забезпечення того, щоб кожна людина, незалежно від її фізичних можливостей, віку, статі чи будь-яких інших чинників, могла брати участь у туристичних подорожах і насолоджуватися ними. Ця зміна парадигми підкреслює важливість універсального дизайну, доступності та забезпечення рівних можливостей для всіх мандрівників. Значення інклюзивного туризму полягає не лише в його етичному імперативі, але й у його потенційних економічних вигодах та здатності сприяти соціальній згуртованості.

Такі вчені, як Дарсі та Діксон (2009), визначили інклюзивний туризм як комплексний підхід, що виходить за межі простої фізичної доступності. Він втілює зобов'язання розробляти туристичний досвід, який є інклюзивним і пристосованим до різноманітних потреб людей. Надаючи пріоритет принципам універсального дизайну, інклюзивний туризм прагне створити середовище, доступне для всіх, таким чином усуваючи бар'єри для участі [5,6].

Волинська область в Україні, розташована на північному заході країни, слугує доречним прикладом для вивчення впровадження інклюзивного туризму. У цій роботі розглядаються регіональні стратегії управління туризмом, що застосовуються для втілення ідей інклюзивного туризму у місті Луцьк. Вивчаючи ініціативи та політику, а також аналізуючи покращення інфраструктури та зусилля із залучення громадськості, ми прагнемо висвітлити шлях до більш інклюзивного туристичного середовища у Волинській області.

Луцьк, розташований у Волинській області, вирізняється своєю історичною та архітектурною цінністю. Центральним елементом його середньовічної спадщини є Замок Любарта, побудований у 14 столітті литовським князем Любартом. Ця фортеця витримала століття історичних потрясінь, слугуючи як оборонною твердинею, так і центром управління. Сьогодні замок Любарта є визначною пам'яткою, яка приваблює відвідувачів з усього світу завдяки збереженій структурній цілісності та старовинному дизайну.

Ще однією важливою спорудою Луцька є Свято-Троїцький кафедральний собор, який є прикладом релігійної історії регіону. Зведений у 18 столітті, собор вирізняється архітектурними елементами в стилі бароко та ретельно оздобленим інтер'єром. Дизайн собору, включаючи його шпиль та фрески, робить його важливим місцем як для віруючих, так і для туристів.

Окрім історичної архітектури, Волинська область характеризується своїми природними ландшафтами, зокрема густими лісами, річками та озерами. Ці природні особливості забезпечують рекреаційні можливості та контраст з міським середовищем. Серед визначних природних об'єктів - Шацький національний природний парк, відомий своїми великими лісовими масивами, та річка Стир, яка використовується для різноманітних водних видів діяльності. Ці природні пам'ятки сприяють привабливості регіону як місця для екологічного та рекреаційного туризму. Оскільки туристичний сектор регіону продовжує розвиватися, зростає визнання важливості доступності та інклюзивності для забезпечення того, щоб ці скарби були доступними для всіх. В останні роки регіональні органи влади, учасники туристичного сектору та адвокаційні групи докладають спільних зусиль для просування інклюзивного туризму в Луцьку та Волинській області в цілому.

Однією з помітних ініціатив є прийняття Волинською обласною державною адміністрацією політики, спрямованої на сприяння доступності та інклюзивності у розвитку туризму [13,14]. Ця політика, яка включає стимулювання бізнесу до впровадження принципів універсального дизайну та

підтримку проєктів доступної туристичної інфраструктури, відображає прихильність до створення інклюзивного туристичного середовища, яке задовольняє різноманітні потреби мандрівників.

Окрім урядових ініціатив, у Луцьку відбулися різноманітні семінари, зустрічі та воркшопи, присвячені просуванню інклюзивного туризму. Ці заходи забезпечують платформу для зацікавлених сторін для обміну ідеями, кращими практиками та співпраці над ініціативами, спрямованими на просування інклюзивності в туризмі. Наприклад, семінар «Покращення доступності громадського транспорту», організований Луцькою міською радою, зібрав представників влади, транспортних компаній та адвокаційних груп, щоб обговорити стратегії, як зробити громадський транспорт більш доступним для людей з інвалідністю [4].

Крім того, було докладено спільних зусиль для підвищення обізнаності про важливість інклюзивного туризму серед туристичного бізнесу та постачальників послуг у Луцьку. Були організовані навчальні програми та семінари з питань доступності та інклюзивності для навчання працівників туристичного бізнесу та підвищення обізнаності про різноманітні потреби мандрівників. Сприяючи розвитку культури інклюзивності в туристичній галузі, ці ініціативи мають на меті створити гостинне та доступне середовище для всіх відвідувачів Волинської області.

У контексті Луцька, ідея інклюзивного туризму проявляється в різних аспектах управління туризмом. Покращення інфраструктури, такі як встановлення пандусів, ліфтів та доступних об'єктів на ключових туристичних локаціях, свідчать про зобов'язання забезпечити доступність для маломобільних груп населення. Ці ініціативи, як зазначає Луцька міська рада, спрямовані на усунення фізичних бар'єрів та забезпечення того, щоб усі відвідувачі, незалежно від проблем з мобільністю, могли дослідити та оцінити культурні та історичні скарби регіону [4].

Більше того, інклюзивний туризм у Луцьку виходить за межі фізичної інфраструктури і охоплює поширення інформації в доступних форматах.

Туристичні інформаційні центри пропонують матеріали, надруковані шрифтом Брайля, великим шрифтом та в аудіоформаті, що задовольняють потреби людей з різними сенсорними потребами. Крім того, зусилля, спрямовані на підвищення цифрової доступності, такі як оптимізація регіонального туристичного веб-сайту відповідно до стандартів веб-доступності, підкреслюють прихильність до інклюзивності в поширенні інформації [27].

Прийняття принципів інклюзивного туризму в Луцьку ще більше підкреслюється спільними зусиллями між регіональними органами управління, зацікавленими сторонами у сфері туризму та адвокаційними групами. Волинська обласна державна адміністрація відіграє ключову роль у формуванні політики та ініціатив, спрямованих на сприяння доступності та інклюзивності в розвитку туризму. Ці зусилля, підкріплені партнерством з неурядовими організаціями та суб'єктами приватного сектору, є прикладом багатостороннього підходу до досягнення цілей інклюзивного туризму [13,14].

Волинська область з її багатою історичною спадщиною та природною красою створює як виклики, так і можливості для інклюзивного туризму. Вирішення цих проблем і використання сильних сторін регіону є важливим для створення інклюзивного та доступного для всіх туристичного середовища.

Однією з ключових проблем, що стоять перед інклюзивним туризмом у Волинській області, є вік та історична природа її туристичних об'єктів. Багато пам'яток та історичних об'єктів регіону розміщені у старих будівлях з вузькими вуличками, що може створювати значні бар'єри для людей з обмеженою мобільністю. Наприклад, пересування брукованими вулицями історичного центру Луцька або дослідження звивистих коридорів замку Любарта може виявитися складним завданням для людей на візках або з обмеженими можливостями пересування.

Крім того, доступність у Волинській області виходить за рамки фізичних структур і охоплює широкий спектр факторів, включаючи транспорт, розміщення, поширення інформації та підготовку персоналу [7,8]. Забезпечення доступності громадського транспорту, відповідність варіантів розміщення

різноманітним потребам, а також доступність інформації про туристичні об'єкти в доступному форматі - все це є важливими складовими розвитку інклюзивного туризму на Волині.

Однак, не зважаючи на ці виклики, існують значні можливості для зростання інклюзивного туризму у Волинській області. Зі зростанням обізнаності про проблеми доступності та збільшенням попиту на інклюзивні подорожі, зростає ринок пропозицій доступного туризму. Інвестуючи в покращення інфраструктури, вдосконалення послуг та просування інклюзивних практик, Волинська область може скористатися цим зростаючим ринком і позиціонувати себе як лідера в інклюзивному туризмі.

Крім того, впровадження принципів інклюзивного туризму може мати ширші суспільні переваги поза межами туристичного сектору. Створюючи середовище, яке є гостинним і доступним для всіх, Волинська область може сприяти соціальній інтеграції та розмаїттю, виховуючи почуття приналежності та прийняття як серед мешканців, так і серед відвідувачів.

У вирішенні проблем і використанні можливостей, які надає інклюзивний туризм, важливе значення має співпраця між органами влади, зацікавленими сторонами в галузі туризму та адвокаційними групами. Семінари, зустрічі та воркшопи, присвячені інклюзивному туризму, можуть стати платформою для зацікавлених сторін для обміну кращими практиками, ідеями та спільної роботи над ініціативами, спрямованими на просування справи доступності та інклюзивності у Волинській області.

Наприклад, Волинська обласна державна адміністрація могла б організувати семінари або тренінги з інклюзивного туризму для представників туристичного бізнесу та постачальників послуг у регіоні. Ці заняття могли б охоплювати такі теми, як принципи універсального дизайну, стандарти доступності та тренінги з обслуговування клієнтів, надаючи бізнесу знання та інструменти, необхідні для обслуговування різних мандрівників.

Насамкінець, незважаючи на те, що Волинська область стикається з проблемами у забезпеченні доступності своїх туристичних об'єктів для всіх,

існують значні можливості для зростання інклюзивного туризму. Вирішуючи ці проблеми шляхом покращення інфраструктури, вдосконалення послуг та спільних ініціатив, регіон може створити туристичне середовище, яке буде інклюзивним, гостинним і доступним для всіх відвідувачів.

3.2. Удосконалення системи розвитку доступного туризму

Туризм виступає як маяк зв'язку, сприяючи обміну між людьми, культурами та економіками, пропонуючи шляхи для дослідження, відпочинку та збагачення. Це не просто подорож з одного пункту призначення до іншого, а мандрівка до відкриттів і розуміння. Однак ця подорож часто пов'язана з викликами, особливо для людей з інвалідністю, чий доступ до подорожей і насолода від них ускладнені бар'єрами, як фізичними, так і психологічними. Важливо розглянути стратегії, спрямовані на вдосконалення системи розвитку доступного туризму, з особливим акцентом на посилення інклюзивності та сталості.

Для людей з інвалідністю бажання досліджувати нові напрямки та занурюватися в різноманітні культури нічим не відрізняється від бажання будь-якого іншого мандрівника. Проте реальність часто кардинально відрізняється. Фізичні бар'єри, такі як недоступний транспорт, житло та туристичні атракції, створюють величезні перешкоди, обмежуючи здатність багатьох людей повноцінно брати участь у туристичних подорожах. Крім того, брак вичерпної інформації про особливості доступності та послуги ускладнює проблему, змушуючи мандрівників боротися з невпевненістю і розчаруванням.

Однак бар'єри на шляху до доступного туризму є не лише фізичними; вони глибоко вкорінені в суспільних поглядах і сприйнятті. Негативні стереотипи та хибні уявлення про інвалідність можуть призвести до дискримінації та ізоляції в туристичному середовищі, ще більше віддаляючи людей з інвалідністю від подорожей. Крім того, фінансовий тягар, пов'язаний з

доступними подорожами, включаючи витрати на спеціалізоване обладнання та послуги, слугує ще одним бар'єром, що утримує багатьох від подорожей, які по праву повинні бути доступними для всіх.

Незважаючи на ці виклики, необхідність покращення доступності в туризмі очевидна. Доступний туризм - це не просто питання соціальної справедливості, це фундаментальне право людини. Кожна людина, незалежно від її здібностей, заслуговує на можливість досліджувати світ і створювати незабутні спогади. Більше того, з економічної точки зору, інвестиції в доступний туризм мають здоровий бізнес-сенса. Зростаючий ринок мандрівників з інвалідністю становить значний сегмент туристичної індустрії, потреби та вподобання яких необхідно задовольняти, щоб повністю використати його потенціал [30].

Для досягнення значного прогресу в розвитку доступного туризму потрібен комплексний підхід. Останніми роками було зроблено кроки до того, щоб зробити туризм більш доступним для всіх людей, незалежно від їхніх здібностей. Однак, незважаючи на цей прогрес, залишаються значні виклики, які створюють величезні перешкоди для реалізації справді інклюзивного туристичного досвіду.

Однією з найголовніших проблем, що стоїть на шляху розвитку доступного туризму, є недостатньо розвинена інфраструктура. У багатьох DESTINATIONAХ бракує необхідних фізичних пристосувань для задоволення різноманітних потреб мандрівників з інвалідністю. Від недоступних транспортних систем до помешкань без належних пристосувань - навколишнє середовище часто створює нездоланні перешкоди, фактично виключаючи людей з інвалідністю з участі в подорожах. Вирішення цієї проблеми вимагає інвестицій в модернізацію інфраструктури, включаючи встановлення пандусів для інвалідних візків, доступних туалетів та сенсорних зручностей, щоб забезпечити гостинність та інклюзивність DESTINATIONAХ для всіх відвідувачів.

Ще однією значною перешкодою для доступного туризму є обмежена доступність інформації про можливості для людей з обмеженими

можливостями. Для мандрівників з інвалідністю доступ до вичерпної і точної інформації про доступність DESTИНАЦІЙ та об'єктів має вирішальне значення для планування успішних подорожей. На жаль, на багатьох туристичних веб-сайтах і платформах бронювання бракує детальної інформації про особливості доступності, що залишає мандрівників з інвалідністю у невизначеності щодо того, чи задовольнить той чи інший пункт призначення їхні потреби.

Бар'єри, пов'язані зі ставленням, також створюють значні проблеми для людей з інвалідністю, які прагнуть займатися туристичною діяльністю. Негативні стереотипи та хибні уявлення про інвалідність можуть призвести до дискримінації та ізоляції в туристичному середовищі, створюючи непривітне та вороже оточення. Зміна ставлення до інвалідності вимагає освіти та ініціатив з підвищення обізнаності, які сприяють розумінню, емпатії та інклюзивності.

Фінансові обмеження є ще одним бар'єром на шляху до доступного туризму. Додаткові витрати, пов'язані з доступними подорожами, включаючи придбання спеціалізованого обладнання, наймання особистих помічників і бронювання доступного житла, можуть бути непосильними для багатьох людей з інвалідністю. Більше того, відсутність фінансових стимулів для бізнесу інвестувати в покращення доступності може призвести до небажання надавати пріоритет потребам мандрівників з інвалідністю. Подолання цього бар'єру вимагає інноваційних рішень, таких як програми фінансової допомоги, податкові пільги та партнерства з організаціями, що відстоюють інтереси людей з інвалідністю, щоб зробити доступний туризм доступнішим і доступнішим для всіх.

У Волинській області або в Україні зусилля, спрямовані на підвищення доступності в туризмі, обіцяють не лише збагатити досвід подорожей, але й принести значні соціально-економічні дивіденди. Надаючи пріоритет інвестиціям в доступну інфраструктуру та сприяючи співпраці через державно-приватне партнерство, регіон може розкрити свій потенціал для залучення ширшого кола туристів, у тому числі з інвалідністю, одночасно зміцнюючи свою туристичну галузь та сприяючи інклюзивному зростанню.

Інвестиції в доступну інфраструктуру є наріжним каменем зусиль, спрямованих на покращення доступності туризму у Волинській області та Україні. Такі заходи, як встановлення пандусів для інвалідних візків, тактильна бруківка та доступні системи громадського транспорту, є важливими для того, щоб люди з інвалідністю могли легко та незалежно орієнтуватися в туристичних напрямках. Усуваючи фізичні бар'єри, DESTINATION стають більш гостинними та інклюзивними, приваблюючи мандрівників з будь-якими здібностями досліджувати культурні та природні скарби регіону.

Крім того, надання вичерпної інформації про доступні засоби розміщення, визначні пам'ятки та послуги має першорядне значення для того, щоб мандрівники з інвалідністю могли впевнено планувати свої подорожі. DESTINATION можуть використовувати цифрові платформи, такі як спеціальні веб-сайти та мобільні додатки, для ефективного поширення інформації про доступність.

Детальний опис особливостей доступності, в тому числі наявність об'єктів, пристосованих для людей на інвалідних візках, і послуг з надання допомоги, дозволяє мандрівникам приймати обґрунтовані рішення щодо організації своєї подорожі, сприяючи позитивному і безстресовому туристичному досвіду.

Державно-приватне партнерство відіграє ключову роль у просуванні ініціатив доступності в Україні. Об'єднуючи державні установи, туристичний бізнес, групи захисту прав людей з інвалідністю та громадські організації, ці партнерства використовують колективні ресурси та досвід для досягнення значущих змін. Спільні зусилля дозволяють зацікавленим сторонам об'єднати свої сильні сторони і комплексно вирішувати проблеми доступності, що призводить до розробки інноваційних рішень, пристосованих до різноманітних потреб мандрівників.

Конкретні заходи, які були вжиті в Україні для покращення доступності, можуть включати впровадження навчальних програм з доступного туризму для професіоналів туристичної індустрії. Ці програми надають зацікавленим

сторонам знання та навички, необхідні для ефективного задоволення потреб мандрівників з інвалідністю. Крім того, ініціативи, спрямовані на підвищення фізичної доступності туристичних об'єктів, такі як будівництво доріжок, пристосованих для інвалідних візків, і встановлення допоміжних пристроїв, демонструють прихильність до інклюзивності та рівного доступу до туристичних вражень.

На додаток до існуючих заходів, можуть існувати можливості для подальшого підвищення доступності в Україні за допомогою цілеспрямованих заходів та політичних ініціатив. Наприклад, розробка керівних принципів універсального дизайну для туристичної інфраструктури та об'єктів може забезпечити інтеграцію міркувань доступності на всіх етапах планування та розвитку. Крім того, підприємствам, які інвестують у покращення доступності, можуть бути запропоновані такі стимули, як податкові пільги або гранти, що заохочуватиме проактивні заходи для покращення доступності.

Незважаючи на досягнутий прогрес у просуванні доступного туризму, значні проблеми залишаються невирішеними. Від неналежної інфраструктури до обмеженої доступності інформації, поведінкових бар'єрів і фінансових обмежень - для подолання цих перешкод і створення більш інклюзивного туристичного ландшафту потрібен багатогранний підхід. Працюючи разом, уряди, бізнес та організації громадянського суспільства можуть прокласти шлях до майбутнього, в якому подорожі будуть дійсно доступними для всіх людей, незалежно від їхніх здібностей.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження ми виконали низку завдань, спрямованих на оцінку доступності туристичних об'єктів міста Луцька та закладів розміщення для людей з особливими потребами. У процесі дослідження нами з'ясовано:

1. Інклюзивний туризм не лише сприяє соціальній інтеграції людей з обмеженими можливостями, але й позитивно впливає на їхнє психічне здоров'я та самопочуття. Україна використовує різні терміни для опису цього виду туризму, такі як «доступний туризм», «туризм для людей з обмеженими можливостями», «туризм неповносправних», «туризм для людей з інвалідністю», «адаптивний туризм». Вони усі відображають сутність туризму, спрямованого на осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

2. Існуючі нормативні документи (ДБН, ISO стандарти) встановлюють чіткі вимоги до створення безбар'єрного середовища, однак, більшість історико-культурних об'єктів міста Луцька не відповідають основним вимогам інклюзивності. Лише 2 об'єкти (Окольний замок, Музей сучасного українського мистецтва Корсаків) мають документ, який би підтверджував їх відповідність стандартам ДБН або ISO з питань доступності для осіб з інвалідністю. Більшість об'єктів, за винятком Кафедрального костелу святих апостолів Петра і Павла РКЦ, Синагоги, Єзуїтського колегіуму, музею книги і музею дзвонів, не забезпечують безпроблемний вхід на свою територію, лише один об'єкт (Лютеранська кірха) має облаштований пандус, що відповідає стандартам з кутом нахилу 8° та шириною 101 см. Безпечні сходи, прості у користуванні, зустрічаються також не у всіх об'єктах. Тільки один об'єкт (Окольний замок) використовує вказівні таблички шрифтом Брайля, що є важливим для осіб з вадами зору. Міжнародні символи доступності

використовуються тільки в Окольному замку та Музеї сучасного українського мистецтва Корсаків. Позитивним аспектом є високий рівень обізнаності персоналу з правилами та етикетом приймання осіб з особливими потребами у більшості музеїв і культурних об'єктів.

3. Документальне підтвердження інклюзивності (відповідність інклюзивним стандартам (наприклад, ДБН В.2.2-40:2018 чи ISO Standard 21902) мають готелі Мотор, Ribas Rooms, Space Apart, Україна і Noble. Міжнародні символи доступності використовують лише готелі Ribas Rooms та Адреналін. Відокремлені місця для паркування наявні у готелях Ribas Rooms, Срібні лелеки, Україна, Версаль, Адреналін і Світязь. Більшість готелів забезпечують безпроблемний вхід, окрім Power House, Версаль і Світязь, де існують певні перешкоди. Безпечні сходи чи пандуси не є наявними у всіх готелях. Лише готелі Noble та Профспілковий обладнані сходами, які мають пандуси з поручнями з обох боків. Наявність пандусів була зауважена лише в 7 готелях, з різним кутом нахилу та шириною. Висота стінки реєстрації варіюється від 80 см у Power House до 122 см у Адреналін, що впливає на зручність використання особами на кріслі колісному. Лише 6 готелів з 18 проаналізованих мають обладнані номери для осіб з інвалідністю, доступні універсальні вбиральні та системи безпеки та евакуації, доступні для осіб з обмеженими можливостями. Тільки кілька готелів зазначили, що їхній персонал обізнаний з правилами та етикетом приймання осіб з особливими потребами.

4. На основі проведеного дослідження, ми надаємо такі рекомендації: оновити інфраструктуру історико-культурних об'єктів та готелів міста Луцька відповідно до інклюзивних стандартів (ДБН та ISO), встановити пандуси з відповідним кутом нахилу та шириною, обладнати вказівні таблички шрифтом Брайля, використовувати міжнародні символи доступності, забезпечити безпечні сходи та універсальні вбиральні.

Отже, проведене дослідження показало, що рівень доступності історико-культурних об'єктів та готелів у місті Луцьк потребує значного покращення. Основні проблеми пов'язані з відсутністю необхідної інфраструктури,

документального підтвердження відповідності інклюзивним стандартам та недостатньою обізнаністю персоналу. Розроблені нами рекомендації можуть стати основою для подальших дій, спрямованих на створення комфортного та безбар'єрного середовища для людей з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Accessible tourism from Europe. URL: <https://www.cbi.eu/marketinformation/tourism/accessible-tourism-europe>. (Last accessed: 01.03.2024)
2. Buhalis, D., Darcy, S., & Ambrose, I. (2012). *Best practice in accessible tourism: Inclusion, disability, ageing population and tourism*. Channel View Publications.
3. Belousova, N. V. (2017). The introduction of inclusive tourism in the social rehabilitation system of Ukraine. *Molodyy vchenyy*, 14-17.
4. City Council of Lutsk. (2021). Accessibility Improvements in Public Transportation. Retrieved from city-council-lutsk-transport.com. (Last accessed: 7.04.2024)
5. Darcy, S., & Dickson, T. J. (2009). A whole-of-life approach to tourism: The case for accessible tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16(1), 32-44. (Last accessed: 02.04.2024)
6. Darcy, S., & Dickson, T. J. (2009). A whole-of-life approach to tourism: The case for accessible tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16(1), 32-44.
7. Darcy, S., Cameron, B., & Pegg, S. (2010). Accessible tourism and sustainability: A discussion and case study. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), 515-537. (Last accessed: 07.04.2024)
8. Darcy, S., Cameron, B., & Pegg, S. (2010). Accessible tourism and sustainability: A discussion and case study. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), 515-537. (Last accessed: 05.03.2024)
9. East Timor and Indonesia Action Network (ETAN). URL: <http://etan.org/>. (Last accessed: 13.03.2024)
10. English Tourist Board and Holiday Care Service. *Tourism for All, Report of the Working Party*, English Tourist Board, 1990. London. (Last accessed: 13.05.2024)

11. European Network for Accessible Tourism. URL: https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.who_we_are. (Last accessed: 13.03.2024)
12. International experience of development and support of entrepreneurial activity of inclusive tourism. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-4-28-34>. (Last accessed: 25.03.2024)
13. Kovalenko, A., et al. (2022). Policies promoting inclusive tourism in the Volyn region. Volyn Regional State Administration. (Last accessed: 13.03.2024)
14. Kovalenko, A., et al. (2022). Policies promoting inclusive tourism in the Volyn region. Volyn Regional State Administration. (Last accessed: 13.04.2024)
15. Research for TRAN Committee - Transport and tourism for persons with disabilities and persons with reduced mobility, 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/617465/IPOL_STU\(2018\)617465_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/617465/IPOL_STU(2018)617465_EN.pdf). (Last accessed: 15.03.2024)
16. Research on accessible tourism challenges and barriers by Darcy, Darcy, and Ambrose (2014). (Last accessed: 14.05.2024)
17. Research on accessible tourism development in Ukraine by the United Nations Development Programme (UNDP). (Last accessed: 18.05.2024)
18. Story, M. F., Mueller, J. L., & Mace, R. L. (1998). *The Universal Design File: Designing for People of All Ages and Abilities*. The Center for Universal Design.
19. The principles of accessible tourism development as outlined by the World Tourism Organization (UNWTO). (Last accessed: 13.04.2024)
20. The Recommendations from the Second International Conference on Accessible Tourism held November 22 - 24, 2007 at the United Nations in Bangkok, Thailand. URL: https://www.accessibletourism.org/resources/bangkok-recommendations_2007_en-2.pdf. (Last accessed: 19.05.2024)
21. Tourism and the European Union. Recent trends and policy developments, 2015: URL:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA\(2015\)568343_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA(2015)568343_EN.pdf). (Last accessed: 19.05.2024)

22. United Nations. Department of Economic and Social Affairs Disability. United Nations Decade of Disabled Persons 1983-1992. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/united-nations-decade-of-disabled-persons-1983-1992.html>. (Last accessed: 12.03.2024)

23. United Nations Organization. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>. (Last accessed: 12.03.2024)

24. United Nations Organization. Standard rules on the equalization of opportunities for persons with disabilities, Resolution 48/96, 1990. URL: https://www.who.int/disabilities/policies/standard_rules/en/. (Last accessed: 19.05.2024)

25. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/>. (Last accessed: 13.03.2024)

26. UNWTO General Assembly Resolution A/RES/637(XX) of August 2013, updating the 2005 UNWTO Recommendations. URL: <http://www.lhac.eu/?i=accessible-cities.en.reference-documents.114>. (Last accessed: 02.03.2024)

27. W3C. (2018). Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. W3C. (Last accessed: 3.04.2024)

28. Бейдик О. О. Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку, лідери Духу: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 402 с.

29. Бейдик О. О. Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку, лідери Духу і Волі / О. О. Бейдик, О. І. Топалова //: навч. посіб. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. – 402 с.

30. Жеребко І. А. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг людям з інвалідністю засобами інклюзивного туризму: дис. на здоб. наук. ступ. док. філос. за спеціальністю 231 Соціальна робота. / Уманський

державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2021.
<https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01pdf>. (Last accessed: 23.03.2024)

31. Закон України «Про туризм» № 324/95-ВР від 15.09.1995р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>. (Last accessed: 01.03.2024)

32. Ільїна О. В., Луговська Л. П. Авторський веб-сайт „Туристичний Луцьк” як інструмент підвищення ефективності туристичної діяльності. Географія та туризм. 2016. Вип. 38. С. 115–123.

33. Ільїна О.В. Рекреаційна географія: Поняття і терміни. Луцьк: Терен, 2004. 104 с.

34. Ільїн Л. В., Мельник Ю. С. Ризики та невизначеність у плануванні та прогнозуванні регіонального розвитку туризму. *Індустрія туризму і сфера гостинності в Україні та світі: сучасний стан, проблеми й перспективи розвитку* : Матеріали IV Міжнародної науково практичної конференції (Луцьк, 19 травня 2023 р.) / відпов. ред. Л. В. Ільїн. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2023. С. 15–18.

35. Ільїн Л. В. Теоретичні й прикладні засади оцінювання привабливості туристичних об'єктів регіону. *Індустрія туризму і сфера гостинності в Україні та світі: сучасний стан, проблеми й перспективи розвитку* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 15 травня 2025 р.) / відпов. ред. Л. В. Ільїн. Луцьк : ФОП Мажула Ю.М., 2025. С. 40–42.

36. Ільїн Л. В. Методологія аналізу діяльності суб'єктів туристичного бізнесу. *Індустрія туризму і сфера гостинності в Україні та світі: сучасний стан, проблеми й перспективи розвитку* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 29 листопада 2021 р.) / відпов. ред. Л.В. Ільїн. Луцьк : ПП Іванюк, 2021. С. 145–147.

37. Ільїн Л. В. Стратегія туристичного розвитку міста Луцька: передумови, чинники, перспективи. *Суспільно-географічні чинники розвитку*

регіонів: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 3–5 листопада 2023 р.). Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2023. С. 107–108.

38. Ільїн Л. В. Регіональний розвиток туризму: програмно-цільовий аспект. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Луцьк, 15–16 травня 2025 р.). Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. С. 144–147.

39. Ільїн Л. В. Регіональний туристичний моніторинг : завдання, принципи, показники. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Луцьк, 12-14 квітня 2024 р.). Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 82–83.

40. Ільїна О. В., Ільїн Л. В., Дробецька В. С. Міжнародний туризм України у період пандемії COVID-19. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : колективна монографія. Видання восьме. Луцьк : ВІП Луцького НТУ, 2022. С. 144–153.

41. Ільїна О.В., Фультес О. М. Готельне і ресторанне господарство України: динаміка та функціонування. Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15–16 травня 2019 р.). Луцьк: Терен, 2019. С. 67–69.

34. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. URL: https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf. (Last accessed: 27.03.2024)

35. Колосінська М. І. Дослідження теоретичних підходів до визначення категорії – туризм : навч. посіб. Київ : Талком, 2011. 258 с.

36. Конвенція про права осіб з інвалідністю : ратифіковано Законом України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71. (Last accessed: 09.03.2024)

37. Лепський В., Науменко Л., Борисова І. та ін. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: наукове обґрунтування та перші кроки втілення у життя. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2016. № 4. С. 47– 52.

38. Лихоносова Г.С., Леснікова Ю.І. Безбар'єрний туризм як забезпечення потреб соціально відторгнених людей. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 2-2(45). С.76-79

39. Мар'юсик А. Ф., Ільїна О. В. Доступний туризм у місті Луцьку: оцінювання й оптимізація. Інтеграційні та інноваційні напрямки розвитку індустрії гостинності: збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської міжвузівської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених (Одеса, 16-17 травня 2024 р.). Одеса: ОНТУ, 2024. С. 24–27.

40. Монастирський В. І. Організація туризму для осіб з обмеженими можливостями Львівській області : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. 209 с.

41. Наumenко Л. Ю., Лепський В. В., Макаренко С. В. та ін. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів. *Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»*. 2015. № 2. С. 23–26.

42. Наumenко Л. Ю., Лепський В. В., Макаренко С. В., Борисова І. С., Семененко, О. В. *Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів. Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2015. № 2. С. 23-26.

43. Павловська Т. С., Яроменко О. В., Ільїна О. В. Організація рекреаційних послуг : навч. посіб. Луцьк : Терен, 2017. 196 с.

44. Петров Д. Г. Світ на дотик. Інвалідний туризм – розкіш чи необхідність : навч. посіб. Київ : Дзеркало тижня, 2007. 48 с.

45. Про архітектурну діяльність : Закон України від 12.10.1999 р. № 2961-VI. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 31. Ст.246.

46. Про виключення з українського законодавства і використання терміна інвалід : Закон України від 19.12.2017 р. № 2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-19>. (Last accessed: 03.03.2024)

47. Про становище осіб з інвалідністю в Україні. Національна доповідь. К., 2018. 198 с.

48. Радіонова О.М., Труфанова К.А. Аналіз доступності туризму для осіб з обмеженими можливостями в Україні. Бізнес-навігатор. 2019. Вип. 6 (55). С.187-191.
49. Сандовенко І. В. Забезпечення доступу до вищої освіти для людей з особливими потребами в Україні та Канаді : навч. посіб. Київ : Лебідь, 2015. 166 с.
50. Скрипка Н. В., Азін В. О. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з інвалідністю : навч. посіб. Київ : Освіта, 2012. 248 с.
51. Соловійов Д. І. Вдосконалення понятійного апарату теоретичного забезпечення функціонування туристичної сфери. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ, 2011. 5-7 берез. (№ 23). С. 82–88
52. Топалова О. І. Суспільно-географічні передумови та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні : автореф. дис. Київ : КНУ, 2016. 175 с.
53. Топалова О.І. Суспільно-географічні передумови та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні : автореф. дис. ... канд. геогр. наук; спец. : 11.00.02 – економічна та соціальна географія / Олеся Іллівна Топалова – К., 2016. – 175 с.
54. Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Modern Economics. 2019. № 15(2019). С. 191-195.
55. Хрущ Ю.М., Іванова В.М., Медведський Р.С. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. 2017. Вип.6. С.206-211.